

Наталія Олексюк,

доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
(м. Тернопіль)

Natalia Oleksiuk,

doctor of pedagogical sciences, professor,
Ternopil National Pedagogical University
named after Volodymyr Hnatiuk
(Ternopil)

Світлана Калаур,

кандидат педагогічних наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
(м. Тернопіль)

Svitlana Kalaur,

candidate of pedagogical sciences, associate professor
Ternopil National Pedagogical University
named after Volodymyr Hnatiuk
(Ternopil)

УДК 378.1

ББК 74.480.266.3+74.24.0

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ У СІЛЬСЬКИХ ШКОЛАХ

FEATURES PREPARATION OF FUTURE TEACHERS TO WORK IN RURAL SCHOOLS

У статті розглянуто соціально-педагогічні аспекти підготовки майбутніх учителів до діяльності у сільській місцевості. Основна увага зосереджена на характеристиці особливостей функціонування сільських родин. Проаналізовано напрямки, принципи, які повинен реалізовувати майбутніх педагог.

Ключові слова: підготовка майбутніх учителів, сільська родина, особливості соціально-педагогічної роботи, принципи, напрямки роботи.

The article considers the social and educational aspects of the practical training of teachers to work in rural areas. The main focus is on the characteristics of the functioning of rural families. Analysis of trends, principles which must implement future teacher.

Keywords: training future teachers, rural families, especially social and educational activities, principles, areas of work.

В статье рассмотрены социально-педагогические аспекты подготовки будущих учителей к деятельности в сельской местности. Основное внимание сосредоточено на характеристике особенностей функционирования сельских семей. Проанализированы направления, принципы, которые должен реализовывать будущий педагог.

Ключевые слова: подготовка будущих учителей, сельская семья, особенности социально-педагогической деятельности, принципы, направления работы.

Постановка проблеми. Школа – складна педагогічна система, оптимальне функціонування якої залежить від професійної майстерності кожного вчителя. Вимоги суспільства до молодого педагога на сучасному етапі передбачають індивідуальний та творчий підхід до його підготовки, який би забезпечив високий рівень володіння спеціальністю та формування креативної особистості, яка здатна до саморозвитку. Відповідно до вимог Болонської декларації нині вкрай потрібні вчителі-професіонали, які здатні самостійно визначати цілі педагогічної діяльності, брати на себе відповідальність за її результати та проявляти творчість.

У зв'язку із новими завданнями, які стоять перед системою вищої педагогічної освіти, виникає цілий ряд серйозних проблем підготовки учительських кадрів. Аналіз сучасних концепцій педагогічної освіти [6] свідчить про те, що вона є складним утворенням і виконує чотири основних завдання, а саме: дає теоретичні знання про закономірності педагогічного процесу і способи його реалізації; формує педагогічні уміння та навички; допомагає оволодіти основами управління навчально-виховним процесом; формує особистість майбутнього

вчителя. Однак, можна констатувати той факт, що сучасний стан професійної підготовки учителів не формує у молодого фахівця системне бачення педагогічної діяльності. Як наслідок лише одиниці із ентузіазмом впливаються у велику педагогічну родину.

Аналіз останніх досліджень дає підстави для констатації того, що сучасна педагогічна наука виділяє кілька визначень поняття «педагогічна діяльність», зокрема його розуміють як «вид професійної діяльності, змістом якої є навчання, виховання, освіта, розвиток вихованців» [1, с. 6]. Інші науковці трактують дане поняття «як вид соціальної діяльності, який направлений на передачу від старших поколінь молодшим накопичених людством культури і досвіду, створення умов для їх особистісного розвитку і підготовку до виконання певних соціальних ролей у суспільстві» [4, с. 98]. Загалом діяльність вчителя – це складна за своїм змістом праця, яка вимагає від людини чітко вираженого професійного спрямування, міцних знань теорії та практики навчання і виховання.

Ми підтримуємо думку Н. Нікітіної про те, що «суть педагогічної діяльності полягає в об'єктно-суб'єктному перетворенні особистості» [5, с. 198]. З цієї точки зору, безумовно, справедливим є твердження В. Сластьоніна про те, що істинним об'єктом педагогічної діяльності є не сам учень, вирваний із педагогічного процесу, а власне «педагогічний процес, який представляє собою систему взаємопов'язаних навчально-виховних завдань, в розв'язанні яких вихованець бере безпосередню участь і функціонує як один із головних компонентів» [7, с. 82].

Зазначимо, що сьогодні у більшості навчальних закладів де готують учительські кадри не акцентована увага на те, що молодий фахівець у подальшому працюватиме не в урбанізованому місті, із усіма благами цивілізації, а навчатиме дітей у сільських школах. Результатом такого стану речей, як зазначає В. Дзєга [3, с. 82], є формування «синдрому відчаю» у самого сільського вчителя, а освітня галузь потерпає від текучості учительських кадрів.

Виходячи із зазначеного ми поставили собі за **мету** – дослідити соціально-педагогічні аспекти майбутньої діяльності учителів, які працюватимуть у сільській місцевості. У процесі дослідження було поставлено **завдання** розглянути особливості функціонування сільських родин, які необхідно брати до уваги для реалізації педагогічної діяльності на високому рівні, а також проаналізувати напрямки, принципи, які повинен реалізовувати майбутній сільський педагог.

Виклад основного матеріалу. Наші спостереження за студентами-випускниками, які проходять педагогічну практику у сільських школах дають підстави для констатування того, що найбільше проблем мають майбутні педагоги із тим що учнів вони, зазвичай, розглядають відносно відособлено від їх сімей. На основі аналізу наукових досліджень в галузі соціальної педагогіки [2] ми прийшли до усвідомлення того, що учитель, який працює в селі повинен розуміти, що саме у родині закладаються основи виховання його учнів, через сім'ю передаються духовні надбання, життєвий досвід та національний менталітет.

Центральним у родинному вихованні сільського соціуму залишаються духовно-моральні цінності та ідеали, пов'язані з народним світоглядом, мораллю та релігією українського народу. Передусім звідси беруть початок основні принципи родинного виховання: культуровідповідності, гуманізму, природовідповідності, систематичності, узгодженості впливів, залучення до праці, оптимізму, які варто враховувати у виховній роботі.

Протягом останніх років в Україні спостерігається недостатня кількість кваліфікованих соціальних педагогів та практичних психологів саме у сільських школах, як результат – соціально-педагогічні функції покладені на плечі учителів-предметників. Учитель повинен розуміти, що нині сільська сім'я його вихованців дуже вразлива. Матеріальні та психологічні труднощі, які вона переживає призвели до виникнення раніше невідомих, нетипових для України проблем виховного характеру, які безумовно накладають відбиток на відношення дітей до навчального процесу у школі. Зокрема, батьки втрачають свій авторитет, перестають бути взірцем для наслідування для своїх дітей; діти часто вважають батьків невдахами. Таке ставлення дітей до своїх батьків зумовлене: збільшення неповних сімей (в наслідок розлучення, або окремого проживання батьків); різким погіршенням матеріального стану сімей (неспроможність батьків отримувати прибутки в сучасних соціально-економічних умовах); масовим від'їздом батьків із сіл у пошуках заробітку закордон.

Ми [8] переконані у тому, що майбутні учителів, які працюватимуть у сільських школах, ще під час навчання доцільно знайомити з особливостями функціонування сільських родин. Зокрема варто брати до уваги та використовувати як педагогічний потенціал такі особливості, як:

- тісний зв'язок із місцем проживання (Для сільського жителя родючість земель, стан ґрунту, погодні умови, багатства флори і фауни вагомі та вирішальні фактори в організації життєзабезпечення);
- наявність особистих землеволодінь (Історичний досвід життєдіяльності сільської сім'ї свідчить про те, що споконвіків основним засобом виживання на селі була і залишається робота на землі, працюючи на землі, сім'я може себе прогодувати);
- дотримання сімейних традицій та народних звичаїв (У сільській місцевості проживає корінне населення, яке успадкувало історичну пам'ять попередніх поколінь, а тому орієнтація на традиції залишилися незмінними. Традиції закріпилися в обрядах та звичаях);
- вагома роль родинних стосунків (Родина у селі має вагоме значення як господарська одиниця, як форма правильно організації життєдіяльності людей, як джерело підтримки і засіб виживання. Благополуччя сімей суттєво залежить від її спроможності максимально мобілізувати усі засоби для самозабезпечення. У період кризи сільські сім'ї поставлені в умови обмеженого вибору місця роботи, і як результат – недостатність матеріальних засобів для існування, що призводить до пошуку альтернативних джерел заробітку);
- існування системи неформальної підтримки (Взаємостосунки між людьми, їх солідарність в почуттях ідентичності призводять до сильної взаємозалежності один від одного. В українському селі міцні традиції на основі взаємодопомоги та взаємовиручки. Ця взаємовиручка може бути міжсімейною, сусідською, родинною. Форма співпраці людей може бути різною: натуральна, взаємообмін, дарування, допомога у будівництві житла);

– запровадження міжсільської кооперації (без допомоги держави люди, що живуть у сільській місцевості самостійно організують свій приватний бізнес, мобілізуючи для цього налагоджені зв'язки із усіма родичами, використовуючи увесь потенціал сільської економіки).

Будучи основних замовником і споживачем усього, що виробляється у державі, сільські сім'ї перебувають в епіцентрі складних економічних процесів, що відбуваються у суспільстві. Загалом можна констатувати, що українські села опинилися осторонь основних «магістралей розвитку» нашої держави. Саме на селі найбільший рівень бідності, спостерігається зниження народжуваності, «відтік» молоді, безробіття, алкоголізація населення. Як наслідок усі ці фактори суттєво позначилися на функціонуванні сільських шкіл як соціальних інститутів.

Фахівці (М. Гур'янова, І. Зверева, Л. Волинець) визначають три групи завдань, які повинні реалізовувати соціальні педагоги та учителі сільських шкіл у своїй професійній соціально-педагогічній діяльності. А саме: сприяння виживанню сім'ї; допомога у підтримці функціонування сім'ї; сприяння розвитку сім'ї. До основних напрямків соціально-педагогічної діяльності з дітьми, які навчаються у сільських школах можна віднести: соціальну терапію; сімейну психопрофілактику; соціальну допомогу; сімейне посередництво. Сутність соціальної терапії полягає у проведенні бесід серед учнів. Усвідомлення існування реальної проблеми має вагомий терапевтичний значення, що змушує дітей переглянути власну поведінку, виробити адекватне відношення до існуючої проблеми. Сімейна психопрофілактика передбачає розробку конкретних засобів допомоги щодо зняття психологічного напруження під час навчання. Надання соціальної допомоги дитині та її сільській родині ґрунтується на видах і формах, що передбачають збереження сім'ї як соціального інституту. Сімейне посередництво у розв'язанні різного роду конфліктів також часто є в полі зору педагога сільської школи [8, с. 158–169].

Високо кваліфікований фахівець, що працює на посаді сільського учителя у своїй практичній діяльності повинен використовувати увесь арсенал методів, прийомів і форм соціально-педагогічної роботи відповідно до конкретної ситуації. У нашому батенні, молодий педагог повинен бути досвідченим і при необхідності уміти залучати усю родину учня до організації навчально-виховного процесу. Відзначимо, що педагогічна діяльність у сільській школі є досить широким полем для докладання зусиль, оскільки універсальності не може бути, адже на селі учитель це не просто носій знань, він авторитетна особа, до якої можна завжди звернутися за допомогою як учневі, так і його сім'ї.

Беручи до уваги інноваційні підходи, які започатковані у соціальній педагогіці [2; 8], у своїй професійній діяльності сільський учитель повинен використовувати й соціально-педагогічні принципи, які сприяють удосконаленню навчально-виховного процесу, а саме:

- принцип превентивності (вказує на профілактичну спрямованість дій учителя, що прагне запобігти появі та негативному розвитку тієї чи іншої проблемної ситуації);
- принцип адресності (передбачає адресну допомогу кожній дитині);
- принцип соціального партнерства (передбачає активну співпрацю учителя із спеціалістами різноманітних соціальних структур, які є у селі).

У педагогічній діяльності вагому роль відіграє процес виховання дитини. Тому учителям сільської школи необхідно досить ґрунтовно вивчити особливості виховання дитини у сільській сім'ї. На селі побутові традиції є значно міцнішими ніж у містах, зокрема спостерігається залежність розвитку та виховання дитини від патріархального укладу стосунків. Низький рівень матеріального добробуту, необхідність важкої праці на присадибному господарстві практично не залишає часу дітям на навчання. Нові економічні перетворення на селі, відсутність продуманої та виваженої концепції перебудови села сприяють поширенню невпевненості у майбутньому, та розповсюдженню адитивної поведінки серед учнів. Така ситуація потребує нових підходів щодо процесу виховання дітей у школах, до якої повинен бути готовим молодий учитель, який прийде у село.

Висновки. Можна констатувати негативні процеси, які відбуваються в українських сільських школах – послаблення сімейно-побутових відносин, відірваність дітей від сімейних справ, та традицій, втрата ідей народної педагогіки. Поступово сільські педагоги відходять від традиційних цінностей: гордість за родину, чесність, гідність, співпереживання, цнотливість, патріотизм. Таким чином, у сучасних умовах розвитку українського села особливо вагомою є робота шкільного учителя щодо відновлення утрачених позицій. Вважаємо, що найважливіше, що повинен зробити майбутній педагог, який прийде у школу – це допомогти сільським школярам знайти своє місце у соціумі, акумулювати та захистити родинні цінності, сприяти у формуванні національної свідомості людини, відновити віру в Україну, свій рід, родину та власну сім'ю. До усіх цих завдань молодого фахівця необхідно готувати ще зі студентської лави.

1. Введение в педагогическую деятельность: Учеб. пособие для студ. / А.С. Роботова, Т.В. Леонтьева. – М.: Изд. «Академия», 2000. – 208 с.
2. Гурьянова М.П. Сельская школа и социальная педагогика : Учебник для педагогов. – Минск «Амалфея», 2000. – 448 с.
3. Дзеза В. «Синдром відчаю» сільського вчителя / В.Дзеза // Рідна школа. – №7. – «005. – С. 18 – 20.
4. Мижерников В.А., Ермоленко М.Н. Введение в педагогическую профессию: Учебное пособие. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 288 с.
5. Никитина Н.Н., Железняков О.М., Петухова М.А. Основы профессионально-педагогической деятельности: Учеб. пособие для студ. учреждений сред. проф. образования. – М.: Мастерство, 2002. – 288 с.
6. Пехота Е.Н. Индивидуализация профессионально-педагогической подготовки учителя: Монография. – Под общ. ред. И.А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – 281 с.
7. Слостенин В.А., Мищенко А.И. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя // Советская педагогика. – 1991. – № 10. – С. 79–84.
8. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями : посібник / Капська А. Й., Олексюк Н. С., Калаур С. М., Фалинська З. З. – Тернопіль : Астон, 2010. – 304 с.